

חיפוש אחר הנקודה הארכימדית

אבנר הורוביץ

זאב צחור, החזון והחשבון: בן-גוריון בין אידאולוגיה לפוליטיקה, ספרית פועלים, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, תל-אביב 1994, 316 עמודים

ספרו של זאב צחור החזון והחשבון מבוסס על מאמרים שפרסם בשנים האחרונות. צירוף המאמרים למסגרת של ספר מקפל בתוכו את ההשקפה כי הפענוח של 'האישיות הגדולה' יכול להיעשות באמצעות הארת דרכיו של בן-גוריון להתמודד עם אתגרים שונים. צחור אינו משתמש במושג 'סדר-יום', אך הסוגיות שבהן לטפל בהן מלמדות שהוא סבור כי בן-גוריון התאפיין בגמישות הנובעת מכך שהוא פעל על-פי סדר-יום תנועתיים, ציוניים ובינלאומיים מקבילים תוך כדי חיפוש אחר הנקודה הארכימדית להשגת היעד שהציב לעצמו באותה עת. כיבוש אותם יעדים היה בסיס לניסיון לפרוץ או להסיר מכשולים בדרך למטרה הגדולה - בניין מדינה.

מתוך הסיכום של צחור משתמע שבן-גוריון חתר לכינון מדינה מתוך הנחה גורמטיבית מעורפלת, שאפיינה את מנהיגות העלייה השנייה ואותו בכלל זה, בדבר הצורך לתקן את הקולקטיב היהודי; אולם שלא כמו אחדים מתברו בני העלייה השנייה, בן-גוריון תפס את התיקון כמונחים של בניין מוסדות כחלק ממורשת סוציאליסטית ולא כמונחים של תיקון האדם והחברה. הגשר בין המטרה לתקן את הפוליטיקה היהודית ובין האסטרטגיה של בניין המוסדות נשען על הקפדה קנאית בנושא המרות, שהיתה אינסטרומנטלית ואקספרסיבית בעת ובעונה אחת במחשבתו של בן-גוריון.

המפתח שצחור מציע להבנת בן-גוריון אינו 'פותח כל', אלא הוא מעין פילטר המאפשר להתמקד בעקרון הפעולה הפוליטית השואפת לנקודת הכרעה, להבדיל מגישה המדגישה את האידאולוגיה או את החתירה לעוצמה. למעשה צחור כופר באבחנות בין אידאולוגיה לפרקסיס בהקשר מנהיגותו של בן-גוריון.

עקרון הפעולה הפוליטית הוא מושג או צופן קשה להיסטוריונים, משום שלא ניתן לאשש אותו ביומנים, בישיבות ובנאומים; אולם צחור סבור כי דווקא הישענות בלעדית על התייעוד הרב שהותירו בני העלייה השנייה היא מתודה בעייתית, מכיוון ששפע התייעוד שנותר מסתיר בתוכו תאוריה היסטורית שהיא בת-זמנו של התייעוד,

והדבר גובע מהסמיכות הכרונולוגית בין העשייה עצמה מזה ובין עיצוב האתוס עליה מזה.

העמדה הספקנית כלפי הנתיבים הנסללים במקורות שהותירו בן־גוריון ובני דורו מאפשרת לצחור לחרוג ממסגרת הדיון המקובל במחקר ההיסטורי והביוגרפי על בן־גוריון, המתמקד בסוגיה או בפרק זמן מוגבלים. חלק ניכר מספרו של צחור עוסק בצמיחת ההגמוניה של תנועת העבודה בגולה וביישוב. בפרקים העוסקים בעלייה השנייה, בהסתדרות העובדים, בגדוד העבודה ובמאבק בימין, צחור מצליח לצעוד בין התהומות המתודולוגיים, בין הדגשת האידאולוגיה מזה ובין הפרזה בחשיבותם של מאבקי כוח מזה.

מבחינה כרונולוגית צחור מתאר את התפתחותו של עקרון הפעולה הפוליטית של בן־גוריון החל משנות העשרים, כאשר הוא תיווך בין תנועת העבודה, שהיתה קבלן הביצוע של התנועה הציונית, ובין המוסדות הציוניים שמיננו את פעולתה של תנועתו. מילוי התפקיד המיוחד התאפשר הודות לכך שבן־גוריון הבין את תפקיד האתוס הקונסטרוקטיבי של תנועת העבודה, אך גם הכיר במגבלותיה של האידאולוגיה המעמדית בהקשר של הציונות העממית במזרח אירופה.

בפרק הסוקר את המאבק הפוליטי עם הרוויזיוניזם, לקראת כיבוש ההסתדרות הציונית, צחור מפרוץ את הגישה כי רצח ארלוזורוב הוא שהכריע את המערכה. להערכתו ההצלחה של תנועת העבודה בבחירות לקונגרס הי"ח נבעה מתהליכים ארוכי טווח, מהסתמכות על מחנה הפועלים בבניינם של מוסדות קליטה וממצב היהודים בגרמניה, שחיוק את 'החלוץ' ואת העורף האלקטורלי של מחנה הפועלים.

ברוח אחד מפרקי ספרו על הסתדרות העובדים, גם בספר זה צחור מתמקד באופן הפיתוח של משברים לנקודות מפנה בהתחזקותה של תנועת העבודה בפוליטיקה הציונית. ההסכם בין ז'בוטינסקי לבן־גוריון מוצג אצל צחור כניסיון לקואופטיציה של מנהיג הרוויזיוניזם המוחלש אל תוך המוסדות הציוניים; אולם מרגע שבן־גוריון הבין כי ז'בוטינסקי הפסיד את הקרב על דמותה ודרכה של תנועתו, התנועה הרוויזיוניסטית, הוא נעשה מתנגד חריף של הרוויזיוניזם, ומכאן שיש בעמדתו היגיון שבני התקופה לא הבינו אותו כהלכה.

עמדתו התקיפה של בן־גוריון נגד הסכמים עם הרוויזיוניסטים לאחר סיכולם של הסכמי לונדון מתיישבת גם עם התיאור של בן־גוריון כמנהיג התובע מרות ומתייחס בחשד כלפי המוסד לעלייה ב' מאוחר יותר וכלפי גדוד העבודה קודם־לכן. בפרק העוסק בגדוד העבודה, צחור קובע כי בן־גוריון לא שהה בארץ בשיאה של פרשת הפילוג בעין־חרוד. טענה זו שנויה במחלוקת; יש בה צדק, אם גמר החלוקה בין המשקים נחשב לשיאה של הפרשה, אולם פרשנות אחרת יכולה לאתר את שיא המשבר בפעולתו של בן־גוריון לנתק את הגדוד מן המוסדות הרפואיים והכלכליים של הסתדרות העובדים. הטראומה של הניתוק עיצבה את דרכו של הגדוד וחוללה בו פוליטיזציה מוגברת החל מאביב 1923. אותה טראומה יכולה להסביר חלקית את הלכי־הרות שהוליכו את אנשי 'השומר' להגות ברציחתו של בן־גוריון, ופרשה זו זוכה להתייחסות מעמיקה בספר.

הפרקים העוסקים בתקופה שלאחר קום המדינה נמצאים תחת צ'לה של תסמונת 'היום שאחרי'. אף שצחור אינו אומר זאת במפורש, בן-גוריון נאבק בגד המונופול שהשמאל המנוכר לממלכתיות רכש לעצמו על מושג החלוציות והוא הציע מיתוסים חלופיים. בסינותיו של בן-גוריון לעצב מיתוסים מגייסים לבניין חברה שתהיה 'אור לגויים' מלמדים כי הוא היה מוכשר יותר בתור מדינאי ופחות כאינטלקטואל ומחנך. נראה כי לעומת עבודות אחרות שנכתבו על בן-גוריון והאינטלקטואלים, ניכרת כאן נימה סלחנית שאינה מדגישה די את המלאכותיות המאפיינת את הניסיון החינוכי של בן-גוריון.

האמפתיה הרבה שמעט פוגמת בפרק על עיצוב המיתוסים נעשית יתרון גדול בפרק העיצוב והמרגש המאיר בכישרון ספרותי ניכר את שנותיו האחרונות של בן-גוריון. צחור מצייר איש וקן, מעט פתטי, שגדולתו אינה מנצחת את הביולוגיה. קשה שלא לחוש במהלך הקריאה כי לפנינו יותר מאשר ניתוח קר, ותיאורו של צחור מעביר לנו את חווייתו האישית מתקופת שהותו עם בן-גוריון בשדה-בוקר. הדברים מעלים הרהור מעט אכזרי: האם היישוב שדה-בוקר לא נהפך למלכודת, מעין גלות שהרחיקה את בן-גוריון מהמקומות ומהאנשים שהיו יכולים להקל עליו את בדידותו האינטלקטואלית. שלא כמו יערי, חון ואפילו סבנקין, שתנועתם היתה בית והחוויה הקומונלית היתה חלק מאישיותם, בן-גוריון היה זר לחוויות מעין אלו ומשותרר מאילוצים חינוכיים ואישיים מהסוג המאפיין חיים תנועתיים. במשך חייו הפוליטיים זה היה יתרון גדול. בבדידותו המתגברת נוכח הזקנה - זה היה חיסרון.